

Джурило А. П.,
аспірант

Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ

Постановка проблеми. Багато років уряд ФРН з гордістю стверджував, що німцям вдалося побудувати одну з найдосконаліших соціальних держав у Європі. Однак після об'єднання Німеччини та ряду фінансових перетворень, пов'язаних з розвитком ЄС, і зокрема з його просуванням на схід, налагоджена система державного соціального захисту почала давати збої. У першу чергу це відбилося на пенсійному забезпеченні, охороні здоров'я та освіті. Саме тому в остання роки німецькі вчені досліджують систему освіти, оскільки вона вносить вирішальний вклад у реалізацію концепції рівності шансів, що лежить в основі будь-якої соціальної та демократичної держави, у тому числі і ФРН.

Аналіз досліджень і публікацій. Характеризуючи ступінь розробленості проблеми, зазначимо, що основні теоретичні засади реформ соціальної політики викладені у працях таких зарубіжних вчених: Р. Агуна, М. Вінера, Е. Джеймс, Е. Ендрюс, А. Іглесіаса, М. Ісаева, Г. Мак Таггарта, В. Роїка, Р. Рофмана, М. Рутковські, Л. Сичової, С. Смирнова, Р. Хольцмана, Е. Фулту.

Проблематику реформування соціальної політики України в різний час досліджували вітчизняні науковці, серед яких В. Бесараб, В. Гошовська, І. Гнибіденко, М. Кравченко, Т. Кір'ян, Е. Лібанова, О. Палій, І. Пижик, А. Решетніченко, В. Скуратівський, Б. Зайчук, О. Зарудний, П. Шевчук, А. Ягодка, В. Яценко та ін.. Правові механізми Європейської соціальної хартії розглядались у працях Н. Сидоренко та М. Феськів.

Різним аспектам освіти у Федеративній Республіці Німеччина присвячували свої дослідження вітчизняні компаративісти: Н. Абашкіна, Г. Анісімова, Х. Бауман, Г. Бергхорн, М. Громкова, І. Гуревич, Н. Козак, П. Лундгрєн, О. Матвієнко, Т. Мойсенко, О. Піскунов, Л. Писарева, Л. Пуховська, Л. Сакун, М. Тихонова, А. Турчин, Л. Чулкова, Т. Яркіна.

Проблемі реформування загальної середньої освіти присвячено низку досліджень у німецькій класичній та сучасній педагогіці (Б. Армбрустер, М. Байер, Й. Бастіан, Ф. Бухбергер, У. Вишкорн, Д. Гензель, Т. Зандер, В. Клафкі, К. Клемм, Ф. Кох, К. Кюммель, Г. Мехнерт, М. Мюрманн, Г.-Е. Нун, В. Паллаш, К. Полльман, Р. Пройс, Г. Флах, Л. Фрід та ін.).

Метою даної статті є аналіз проблеми нерівності у системі освіти Федеративної Республіки Німеччина у рамках соціальних та освітніх реформ.

Виклад основного матеріалу. Система освіти сучасної Німеччини існує і розвивається в контексті гострих соціальних проблем. Якщо в XIX ст. і особливо в XX ст. освіта в німецькій науці розглядалася в основному з позиції його впливу на національну культуру і на процеси формування соціальної держави, то на початку XXI ст., в період економічної кризи і дефіцитного фінансування системи соціального забезпечення, підхід до цієї проблематики істотно змінився. Більшість увага приділяється тепер залежності місця роботи, доходу та соціального стану від отриманої освіти, придбаній професії, соціального походження та статті. Ці теми активно досліджуються за допомогою емпіричних вимірів, однак фахівці визнають, що до сих пір не вдалося провести достатньої кількості досліджень по всім соціальним верствам [7, с.130-137].

Аналіз робіт німецьких педагогів та соціологів дозволяє зробити висновок про те, що стосовно гарантованого державою всім своїм громадянам рівності шансів, у доступі до освітніх послуг, виділяються наступні три найбільш проблемні групи:

- іммігранти, а також діти з сімей іммігрантів;
- інваліди та інші представники соціально вразливих верств;
- різні категорії жінок.

В останні роки при обговоренні проблем системи освіти фахівці та широкий загал Німеччини активно апелюють до результатів, отриманих міжнародних порівняльних дослідженнях програм PISA (The Programme for International Student Assessment) та IGLU (Internationale Grundschul-Lese-Untersuchung). Основний висновок, до якого прийшли німецькі дослідники, полягає в тому, що в жодній іншій країні, що брала участь у дослідженнях, шанси на отримання освіти у дітей та підлітків не залежать в такій значній мірі від соціального статусу і походження їхніх батьків, як у Німеччині. Подібною думки дотримується, зокрема, Райнер Гейсслер, видатний авторитет у дослідженні соціальної структури Німеччини. Ні суспільні, ні освітні інститути в даний час не в змозі компенсувати існуючої соціальної нерівності, і ні про яку рівність шансів просто не може йти мова [4, с.362-365].

У першу чергу це стосується дітей із сімей іммігрантів, які завідомо програють дітям з німецьких сімей в конкурентній боротьбі за місце в навчальних закладах. Дані досліджень, на які спираються німецькі науковці (PISA і IGLU), свідчать про високу освітню мотивацію у дітей та підлітків з іммігрантського середовища. Проте значна частина молодих іммігрантів не отримує гідної професійної кваліфікації і тому мають низькі шанси на ринку праці. Відповідно у даній групі населення відзначається високий рівень безробіття і залежності від соціальних виплат. Це означає, що походження людини, особливо факт народження в родині іммігрантів, багато в чому обумовлює подальшу соціальну сегрегацію вже не тільки за національною, скільки за освітньою і професійною ознакою. Крім того, в цілому ряді досліджень виявлено прямий зв'язок відсутності професійної та (або) вищої освіти у дітей з низьким освітнім рівнем і низькою професійною кваліфікацією їхніх батьків. У першу чергу це стосується нащадків італійських та турецьких іммігрантів, тобто вже до другого покоління іноземців, що проживають у ФРН. При цьому сильну тривогу дослідників викликають дві обставини: по-перше, бідність стає спадковою, по-друге, відмінності в умовах соціалізації в німецьких сім'ях та родин іммігрантів мають вирішальний вплив на результати шкільного і професійного навчання. Явний недолік культурного капіталу знижує темпи асиміляції в сім'ях іммігрантів, в тому числі і на міжпоколінному рівні. Великими можливостями у подоланні труднощів асиміляції іммігрантів у німецькому культурному середовищі володіє школа, і вона повинна відігравати вирішальну роль у забезпеченні рівних стартових умов для всіх верств населення. Однак Р. Гейсслер, на підставі результатів дослідження, проведеного з використанням значної кількості різноманітних індикаторів, стверджує, що, незважаючи на експансію освіти, нерівність, обумовлене соціальним походженням, набула вражаючу стабільність. При цьому школа не тільки не компенсує цієї залежності, але й посилює її. На думку Р. Гейсслера, етнічна приналежність вже з 1960-х років стала все більш значущим чинником серед причин, що обумовлюють нерівність шансів отримання хорошої освіти [5, с.71-72].

К. Крістен пише, що діти іммігрантів після закінчення початкової школи часто опиняються перед дилемою: залишитися в передбачуваному етнічному контексті і отримати професію, традиційну для іммігрантів чи здійснити довгострокові інвестиції у власну освіту, які відкривають широкі перспективи кар'єрного зростання.

На сьогоднішній час у Німеччині діє цілий ряд програм, ініційованих для подолання соціальної нерівності в доступі до освітніх послуг, наприклад стипендіальні програми фонду Роберта Боша та фонду Карла Маркеля. Їх мета полягає у підтримці обдарованих школярів з іммігрантського середовища під час їх навчання у школі, а також у сприянні продовження навчання. Особлива увага приділяється розвитку специфічних здібностей і талантів, необхідних для успішної міжкультурної комунікації в об'єднаній Європі. Фонд Роберта Боша був заснований в 1964 р. і є одним з найбільших підприємницьких фондів у Німеччині. Фонд спонсорує інноваційні програми та проекти у таких сферах, як охорона здоров'я, взаєморозуміння між народами, благодійна допомога, освіта і виховання, культура і мистецтво, а також дослідження в сфері психології, соціальних і природних наук. З перших днів свого існування фонд став активно займатися наданням допомоги дітям і підліткам іноземного походження при отриманні шкільної, професійної та вищої освіти. Спільно зі Штутгартським фондом Маркел Фонд Роберта Боша ще в 1985 р. привернув увагу німецького суспільства до необхідності допомагати дітям іммігрантів здобути освіту та професію і розробив спеціальну стипендіальну програму для обдарованих підлітків іноземного походження, які проживають у федеральній землі Баден-Вюртемберг. Фонд Маркел був заснований в 1920 р. німецько-англійською промисловцем Карлом Є. Маркелем. Основною метою фонду Маркел є персональне консультування та піклування, а також фінансова підтримка дітей та підлітків при отриманні шкільної, професійної та вищої освіти. У Німеччині діють також численні програми по роботі з дошкільнятами. Зокрема, загальнофедеральний проект «Культура дорослішання» спрямований на сприяння денним дитячим установам, в основному дитячим садам. Тут дітям прищеплюють шанобливе ставлення до різноманіття національних сімейних культур, рішуче неприйняття соціального відокремлення і дискримінації. До цієї роботи активно залучають батьків. Особлива увага приділяється формуванню в учасників проекту навичок комунікації: в команді, між дітьми і батьками, батьків між собою і т. д. [1, с.194-210]

У німецькій соціологічній літературі, присвяченій проблемам освіти та працевлаштування інвалідів, проводиться чітке розмежування між особами з легким і середнім ступенем обмеженості фізичних і психічних можливостей і людьми, які страждають важкими фізичними і психічними розладами і потребують особливого догляду та підтримки. Особливу увагу приділяється етапу переходу від шкільної освіти до професійної діяльності у підлітків з легкими фізичними і психічними розладами, тобто у молоді, потенційно здатної до активної трудової діяльності, до кар'єрного росту, економічного самозабезпечення та соціальної самореалізації. В умовах сучасної наукомісткої економіки, в якій працівник повинен бути готовий до постійного навчання та підвищення своєї кваліфікації, особливо гостро постає питання про відповідність молодих людей з легким ступенем обмеження фізичних і психічних можливостей вимогам ринку праці. Як з економічної, так і з соціальної точки зору важливо забезпечити для них можливість побудови професійного майбутнього, інтеграції у сферу виробництва і в суспільство [6].

Для вирішення цього завдання у ФРН в даний час створена велика кількість самих різноманітних програм. Серед них варто особливо виділити загальнофедеральні програми «Школа – економіка / трудова діяльність» (Schule – Wirtschaft / Arbeitsleben), науковий супровід якої здійснюють університети міст Білефельд і Фленсбургу. Фінансову основу програми складають кошти федерального Міністерства освіти і наукових досліджень. Додаткове фінансування проекту проводить цілий ряд європейських соціальних фондів. Головна мета програми полягає в полегшенні підліткам процесу переходу від навчання в школі до професійного навчання. Поряд зі школами, вузами, науково-дослідними інститутами, установами з удосконалення вчителів партнерами програми є підприємства, торгово-промислові палати, об'єднання робітників та службовців і благодійні установи. У рамках програми вирішуються реальні виробничі завдання, організовується індивідуальна практика на підприємствах, розвивається дистанційне навчання через Інтернет, вводиться менеджмент якості освіти в школах, створюються служби сприяння молоді у виборі професії. Сюди ж слід віднести і створення регіональних і федеральних соціальних мереж, що об'єднують школи, підприємства та організації, що полегшують професійну орієнтацію молоді [3, с.271-285].

Цікавою формою підвищення шансів підлітків-інвалідів на отримання робочого місця є так звані кваліфікаційні модулі (QB, Qualifikationsbausteine), які відрізняються від навчальних модулів, які використовуються, наприклад, в дистанційній освіті. У кваліфікаційному модулі описується очікуваний результат отримання кваліфікації, необхідної для роботи за професією у відповідній області. Зміст і структура модуля залежать від порядку проходження і плану навчання професії. Час, передбачений на отримання певної кваліфікації, становить від 140 до 420 годин. Результати навчання записуються у внутрішній атестат. Кваліфікаційні модулі можуть використовуватися в самих різних освітніх процесах, наприклад у професійно-технічних училищах, а також при проходженні практики всіх видів, при отриманні додаткової кваліфікації протягом тривалого часу.

Для використання кваліфікаційних модулів у підготовці підлітків-інвалідів до майбутньої професійної життя у рамках школи, в основному в останній рік навчання, розробники даного проекту вважають за необхідне як створювати абсолютно нові кваліфікаційні модулі, так і апробувати вже існуючі, добре зарекомендовані в інших освітніх установах.

На самому початку процесу освоєння кваліфікаційних модулів кожен підліток-інвалід отримує так званий паспорт професійної підготовки, в якому безперервно фіксується весь шлях професійного становлення: набуті навички (формальні і неформальні), прослухані теоретичні курси, виробнича практика і т. д. Паспорт професійної підготовки служить документальним підтвердженням професійної кваліфікації молоді людини, набуття професійної освіти і практичних навичок.

Що стосується інвалідів з важкими фізичними і психічними розладами, яким потрібен особливий догляд і підтримка, то до останнього часу практично не існувало підходів, реалізація яких була б реально можлива у повсякденній практиці соціальної та педагогічної роботи з даним прошарком суспільства. Серед недавніх розробок німецькі вчені звертають увагу на концепцію, спрямовану на закріплення у дітей та підлітків з важкими психічними розладами навичок самовизначення і особистої автономії. Вона заснована на принципах, запропонованих Мартіном Т. Ханом: надання людям з обмеженими можливостями права приймати самостійні рішення, навчити їх усвідомлювати свої дії та проявляти особисту ініціативу [4, с.370-376].

Останнім часом в країнах ЄС створено численні освітні програми для молодих ув'язнених. Мета – сприяти їх трудовому і побутовому облаштуванню після звільнення, тобто успішної ре-соціалізації молодих людей з кримінальним минулим. На можливість здобуття освіти в місцях позбавлення волі негативно впливає цілий ряд факторів, у тому числі ізоляція від світу праці, відсутність необхідності у розвитку навичок соціальної взаємодії, а також незатребуваність професійних знань. За допомогою нових технологій, зокрема Інтернету, молоді ув'язнені можуть віртуально залишати територію в'язниці і знайомитися з вимогами швидко мінливого ринку праці, що очікує їх за її стінами. Для ув'язнених дуже важливо отримати можливість індивідуального навчання: більшість з них не закінчили школу і тому не можуть вступити до установ професійної освіти. Крім того, негативний досвід навчання в загальноосвітній школі викликає у багатьох ув'язнених відторгнення традиційних форм навчання. Тому навчальний процес в місцях відбування покарання націлений на використання нових методик, які передбачають можливість індивідуального навчання за допомогою

захищеного Інтернет-з'єднання. Додатково до загальноосвітніх і професійних знань ув'язнені набувають навички використання сучасних інформаційних і комунікаційних технологій. Після відбування покарання ці навички допоможуть їм пристосуватися до технологічної культури сучасного суспільства, адже вміння користуватися комп'ютером та іншими технічними засобами є сьогодні вирішальним фактором успішної професійної кар'єри.

За статистикою, в школі дівчатка значно перевершують хлопчиків в успішності. В інститути та університети Німеччини також вступає більше дівчат ніж юнаків. Проте в подальшій професійній кар'єрі жінки менш успішні, ніж чоловіки. Німецькі вчені вважають, що переломним моментом, після якого лідерство чоловіків стає незаперечним, є перехід від шкільного до професійної або вищої освіти. Виникає питання: чи приймають дівчата у цей час неправильні рішення, чи їх кар'єрні намагання обмежені традиційними поглядами на роль жінки в сім'ї та суспільстві?

Незважаючи на велику кількість емпіричного матеріалу і теоретичних побудов, питання про вплив статевої приналежності та соціального походження на професійну кар'єру в німецькій соціології освіти як і раніше залишається відкритим. Німецькі вчені встановили, що в 1990-і роки більшість професорів, які працювали у вищих навчальних закладах Німеччини, були чоловіками і походили з привілейованих верств суспільства. Подібні дослідження, проведені раніше в інших європейських країнах, показали, що рівність шансів чоловіків і жінок в академічній кар'єрі найбільш часто порушується у наступних ситуаціях: перехід на наступний, більш високий рівень кваліфікації, наприклад вступ до магістратури або аспірантури; залучення студентів до наукових досліджень; надання молодим науковим кадрам можливостей у розкритті свого дослідницького потенціалу [7, с.149-150].

Таким чином, дані підтверджують, що гендерна рівноправність порушується під час першого важливого кроку в академічній кар'єрі: при захисті кандидатської дисертації або при залученні до наукових досліджень безпосередньо відразу після закінчення вузу. Очевидно, що для більшості жінок найбільш складним етапом є захист кандидатської дисертації, так як чоловіки стають кандидатами наук приблизно в два рази частіше. Аналіз перших кількох років професійної кар'єри наочно демонструє очевидну різницю у моделях чоловічої і жіночої поведінки: жінки частіше за чоловіків переривають роботу над кандидатською дисертацією, а чоловіки приступають до її написання значно пізніше жінок. Жінки часто втрачають інтерес до наукової роботи у перший же рік після закінчення інституту, хоча з формальної точки зору жінки і чоловіки знаходяться у цей час в однаковому становищі.

За останні десятиліття в Німеччині частка жінок, які отримують вищу освіту, значно зросла. При цьому зберігається дуже характерна специфіка переважного розподілу студентів чоловічої та жіночої статі за спеціальностями та навчальними закладами. Якщо на технічних та прикладних спеціальностях (біологія, медицина, фармакологія) дівчат досить багато, то присутність їх на фізичних, традиційних інженерних напрямках, електротехніці та машинобудуванні залишається незначною. Результати досліджень показують, що юнаки та дівчата керуються різними мотивами при виборі навчальних предметів на першому курсі. Якщо молоді люди головним чином обгрунтовували свій вибір кар'єрними перспективами, то дівчата більшою мірою пов'язували його з можливістю участі в соціально-політичних програмах. До математики дівчата налаштовані досить критично, а молоді люди проявляють швидше інструментальне ставлення. Такі фактори, як відмінності у шкільній освіті, соціальне походження та плани на майбутнє не мали значного впливу на вибір навчальних дисциплін. Більш значущими в цьому відношенні є тип мотивації та ставлення до математики. У другій частині цього дослідження розглядався хід інтеграції першкурсників в навчальний процес. В учнів обох статей найбільші труднощі викликала адаптація до високого темпу подачі навчального матеріалу, вони побоювалися не зрозуміти або упустити щось важливе, відчували тривогу у зв'язку з майбутніми іспитами. Дівчата швидше юнаків звикали до нових умов, і у них легше протікав процес соціальної інтеграції, проте вони більше потребували неформальної підтримки [2, с.209-210].

В системі освіти Німеччини відсутня гендерна диференціація у змісті і формах подачі різних навчальних матеріалів. При складанні навчальних програм як у рамках базової освіти, так і при підвищенні кваліфікації не враховуються особливості професійного вибору чоловіків і жінок та їхнього менталітету. Ряд дослідників вважає необхідною розробку нових освітніх концепцій, методики та дидактики з урахуванням гендерних відмінностей у мотиваційної та пізнавальних сферах.

Рівноправність чоловіків та жінок уже кілька десятиліть є в Німеччині невід'ємною частиною офіційної політики в найрізноманітніших сферах суспільного життя, у тому числі й в освіті. Ряд авторів бачить за цим політичне підґрунтя: обговорення проблем гендерної нерівності сприймається німецькою спільнотою набагато легше, ніж феномен зростання соціальної нерівності в освітній системі.

Політика в галузі освіти є складовою частиною загальної концепції соціальної політики держави. В англо-американському світі цю тезу вже давно не заперечується. Німецькі вчені змушені були прийняти цей факт лише після ознайомлення з результатами міжнародних порівняльних досліджень якості освіти програми PISA. Реакція німецької громадськості на отримані дані заслужила в пресі виразу назву «PISA-шок». Як відзначають самі німецькі діячі, в жодній іншій державі, що входить до Організації економічного співробітництва та розвитку, система освіти не вносить такий істотний внесок у закріплення соціальної нерівності, як у Німеччині. І це замість того щоб забезпечувати учням і студентам рівність стартових умов. Німецькі вчені змушені були визнати: ілюзія рівності шансів у системі освіти міцно увійшла в свідомість німецького суспільства; поширення даної ілюзії частково пояснюється популярністю уявлень про існування безкласового суспільства. Парадокс полягає у наступному: шанси на отримання освіти досить високі у представників практично всіх соціальних прошарків, але недостатньо справедлива сама система освіти; принцип рівності шансів і принцип оцінки людини за здібностями не знаходяться у суворій відповідності один з одним; після об'єднання Німеччини в «нових» федеральних землях існує більша рівність шансів, ніж у «старих» [6, с.135-138].

Сьогодні, звичайно, ніхто не зможе сказати, чи будуть стійкими зміни в громадській думці Німеччини, які відбулися після оприлюднення даних міжнародних порівняльних досліджень чи «PISA-шок» швидко і безслідно пройде. Практично до кінця 1970-х років у Німеччині, як і в багатьох інших західних індустріальних суспільствах, вважалося, що дитяча і підліткова бідність є виключно феноменом так званих країн, що розвиваються. Сьогодні вчені шукають відповіді на питання про те, наскільки сильний вплив має ця бідність на процес шкільної, професійної та вищої освіти, і чому, незважаючи на численні ініціативи з боку політиків, соціологів і педагогів, у ФРН так і не вдалося істотно поліпшити шанси дітей з родин, що належать до соціально вразливих верствам, отримати якісну освіту. Наявність в німецькій системі освіти дискримінації за статевою ознакою і у зв'язку з соціальним походженням підтверджується численними дослідженнями, однак не доведено, що відповідальність за це несе безпосередньо школа.

Як показують дослідження, основи майбутньої вдалої професійної кар'єри закладаються у дошкільному віці. Стратегії поведінки батьків у соціально вразливих сім'ях – те, як вони справляються зі своїм тяжким становищем і як вони підтримують своїх дітей, – безпосередньо впливають на соціальне самопочуття дошкільнят. Вступ до школи є першою сходинкою відбору і багато в чому визначає подальше ставлення дитини до навчання і його успішність. Саме на цьому етапі превентивне і компенсаторне втручання з боку відповідних установ, наприклад органів соціального

забезпечення, може підвищити шанси дітей з соціально вразливих сімей на отримання якісної освіти. Більшість німецьких вчених вважають, що не в системі освіти зароджується соціальна нерівність, проте в сучасному світі їй приписується важлива роль у розподілі соціальних статусів та відтворенні соціальної нерівності у суспільстві. Саме отримана освіта багато в чому визначає успіх чи невдачу у подальшій професійній кар'єрі і має вирішальне значення для реалізації життєвих шансів у майбутньому.

У всіх без винятку національних і міжнародних дослідженнях соціальне походження школярів є найбільш значущим серед факторів, що впливають на їх успішність. Однак різниця в успішності дітей високоосвічених батьків і дітей, чиї батьки не мають достатньої освіти, не виявляється так явно в країнах, що мають налагоджену систему ранньої дошкільної освіти. Соціальна селекція учнів у школах різного типу також відбувається в таких країнах значно пізніше. Хорошим прикладом у даному випадку є Фінляндія, у якій відбулися серйозні зміни у свідомості всього суспільства, і як наслідок, у системі освіти. Фінське суспільство усвідомило, що доступність освіти для всіх верств населення є передумовою для зростання добробуту всіх громадян країни. Дані міжнародних досліджень показують, що Фінляндія більшою мірою відповідає вимогам інформаційного суспільства, ніж інші країни [1, с.174-179].

У сучасному глобальному та демократичному світі освітня політика всіх країн спрямована на підготовку еліти. При цьому відповідно до принципу рівності шансів підтримка обдарованих і працездатних учнів повинна поєднуватися із турботою про вихідців із соціально вразливих верств. Проте в реальності дані соціологічних досліджень свідчать про наявність у системі шкільної та вищої освіти соціальної нерівності.

На підсумковий рівень освіти дитини найбільш значний вплив надають три фактори: рівень освіти батьків, їх фінансове становище і соціальний статус. Після закінчення початкової школи дитина вибирає навчальний заклад, в якому буде продовжувати освіту: неповну середню школу, реальне училище або гімназію. Чим вище рівень освіти батьків або їх соціальний престиж, тим вища ймовірність того, що дитина продовжить навчання у гімназії, а не в неповній середній школі. Щодо вибору на користь реального училища залежність не настільки однозначна: дохід сім'ї відіграє в даному випадку менш істотну роль у порівнянні з рівнем освіти батьків.

Проте освіта, насамперед вища, залишається привілеєм найбільш забезпечених і статусних верств німецького суспільства. Незважаючи на експансію освіти і збільшення чисельності студентів у всіх соціальних верствах, в системі освіти так і не реалізований принцип рівності шансів. Причини та соціальні механізми, що відповідають за походження і довговічність соціальної нерівності в системі освіти, все ще не цілком ясні. У суспільній думці і в політичній сфері домінує так звана Меритократична ринкова модель, згідно з якою, у результаті вільної конкуренції кожен займає в освітній і професійній ієрархії те місце, якого заслуговує. Вважається, що місце успадкованого багатства і могутності посідає система, в якій соціальних переваг кожна людина досягає особистими заслугами, і тому соціальна нерівність – справедлива [3, с.291-294].

Однак соціологічні дослідження повністю спростовують таку модель. Вони свідчать про те, що діти приходять у систему освіти з різним стартовим соціально-культурним капіталом. У відповідності зі своїм соціальним походженням вони поетапно сортуються у цій системі таким чином, що згодом у них не залишається іншого виходу, окрім як зайняти у професійній ієрархії заздалегідь відведені їм місця.

Саме ця нерівність шансів і є, на думку вчених, причиною відставання німецької системи освіти від міжнародних стандартів, виявленого міжнародними порівняльними дослідженнями програми PISA. Вони вважають, що в жодній іншій країні нерівність шансів в системі освіти не виражено так яскраво, як у німецькій моделі шкільного навчання, що складається з трьох частин: початкової школи, неповної середньої школи та гімназії. Проте до цих пір жодна політична сила не ставила серйозно питання про необхідність реформування системи шкільної освіти ФРН. З. Хейке доводить, що, посиляючись на так званий принцип винагороди за успіхи та теорію меритократії, сучасним західним суспільствам практично вдалося інституціоналізувати та легітимізувати процес відтворення нерівності шансів у своїх системах освіти. На її думку, сучасні системи освіти не тільки сприяють збереженню соціальної нерівності, а й самі її створюють, прикриваючись, наприклад, тезою про різницю у ступені обдарованості своїх учнів [5, с.85].

Висновки. Ситуація із проблемами нерівності в Україні також має місце у сучасному суспільстві, до того ж, враховуючи економічні та політичні чинники, її глибина та масштаби куди більші ніж у ФРН. Але не можна чекати поліпшення економічного клімату, слід вже зараз розробляти стратегії для боротьби з проблемами нерівності у галузі освіти. І саме використання досвіду ФРН у цьому питанні може суттєво допомогти.

Резюме. Статтю присвячено аналізу проблем нерівності у системі освіти Федеративної Республіки Німеччина в рамках соціальних та освітніх реформ. Детально розглянуто стан трьох проблемних соціальних груп: іммігрантів та дітей з їх сімей; представників соціально вразливих верств суспільства (осіб з обмеженими можливостями, ув'язнених і т.д.); різних категорій жінок. Досліджено гендерну проблематику в системі освіти, що стосується питань професійного навчання та підвищення кваліфікації, рівних можливостей у побудові наукової кар'єри. Проаналізовано висновок німецькими науковцями про те, що система освіти об'єднаної Німеччини перестала виконувати свою основну функцію – створювати передумови для того, щоб соціальний успіх людини визначався його здібностями, наполегливістю і енергією. Замість цього вже на етапі загальноосвітньої школи діють механізми швидше спаду, ніж поліпшення соціальної мобільності. **Ключові слова:** система освіти, освітні та соціальні реформи, нерівність.

Резюме. Статья посвящена анализу проблем неравенства в системе образования Федеративной Республики Германия в рамках социальных и образовательных реформ. Подробно рассмотрено состояние трех проблемных социальных групп: иммигрантов и детей из их семей; представителей социально уязвимых слоев общества (лиц с ограниченными возможностями, заключенных); различных категорий женщин. Исследована гендерную проблематику в системе образования, что касается вопросов профессионального обучения и повышения квалификации, равных возможностей в построении научной карьеры. Проанализированы выводы немецкими учеными о том, что система образования объединенной Германии перестала выполнять свою основную функцию – создавать предпосылки для того, чтобы социальный успех человека определялся его способностями, настойчивостью и энергией. Вместо этого уже на этапе общеобразовательной школы действуют механизмы скорее спада, чем улучшения социальной мобильности. **Ключевые слова:** система образования, образовательные и социальные реформы, неравенство.

Summary. This article analyzes the problems of inequality in the education system of Germany within the social and educational reforms. Discussed in detail the status of three problematic social groups: immigrants and children from their families, members of socially vulnerable segments of society (people with disabilities, prisoners), different categories of women. It was studied gender issues in the education system, with regard to issues of professional education and training, equal opportunities in the construction of a scientific career. It was analyzed the findings of the German scientists that the educational system of the united Germany has ceased to perform its main function – to create the preconditions for social success is determined by his ability, persistence and energy. Instead, at the stage of secondary school operate machinery rather decline than improve social mobility. **Keywords:** education system, educational and social reforms inequality.

Література

1. Bacher J. (2005) Bildungsungleichheit und Bildungsbenachteiligung im weiterführenden Schulsystem Österreichs: eine Sekundäranalyse der PISA 2000-Erhebung // SWS-Rundschau. Vol. 45. No. 1. S. 37–62.
2. Below von S. (2004) Zur doppelten Relevanz der Generation: Bildung und Erwerbstätigkeit junger Migranten in Deutschland. Für Sozialwiss. S. 191–213.
3. Brandenburg A. (2005) Reflexive Modernisierung von Bildung // T. Drepper, A. Göbel, H. Nokielski (Hrsg.) Sozialer Wandel und kulturelle Innovation: historische und systematische Perspektiven. Berlin: Duncker & Humblot. S. 271–294.
4. Geissler R. (2004) Die Illusion der Chancengleichheit im Bildungssystem — von PISA gestört // Zeitschrift für Soziologie der Erziehung und Sozialisation. Vol. 24. No. 4. S. 362–380.
5. Geissler R. (2005) Die Metamorphose der Arbeitertochter zum Migrantensohn: zum Wandel der Chancenstruktur im Bildungssystem nach Schicht, Geschlecht, Ethnie und deren Verknüpfungen. S. 71–100.
6. Schlag Th. (Hrsg.) (2004) Wenn die Schere auseinander geht. Jugendberufshilfe, PISA und die Anforderungen der Dienstleistungs- und Wissensgesellschaft. Darmstadt: Hiba-Verl.
7. Schluter A. (2004) Sozialer Aufstieg und Individualisierung durch Bildung: oder: Wer hat Erfolg? // G. Nollmann, H. Strasser (Hrsg.) Das individualisierte Ich in der modernen Gesellschaft. Frankfurt am Main: Campus Verl. S. 130–151.